SUİTDER
SDÜ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ
Suleyman Demirel University Journal of Humanities and Social Sciences

Sayı/Issue	65-Haziran 2026/ 65-June 2026
Makale Bilgisi/ Article Info	Araştırma Makalesi / Research Article
Başvuru Tarihi/ Submitted Date:	5 Temmuz 2025 / 5 July 2025
Kabul Tarihi/ Accepted Date:	1 Aralık 2025 / 1 December 2025
Atıf/Citation:	Aydoğan, E. & E. Eren (2026). Emeğin Hiyerarşik Değeri Üzerine Bir Zihniyet Okuması: Aristoteles'ten Kınalızade 'ye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* (65). 235-250.
DOI:	10.35237/suitder.1735539
Benzerlik / Similarity: %	1

Emeğin Hiyerarşik Değeri Üzerine Bir Zihniyet Okuması: Aristoteles'ten Kınalızade 'ye*

A Mental Reading on the Hierarchical Value of Labor: From Aristotle to Kınalızade

Ezgi AYDOĞAN** - **Ercan EREN*****

Öz

Klasik Osmanlı döneminde bağımsız bir iktisat alanının bulunmamasından dolayı, dönemin iktisadi zihniyetini Kınalızâde Ali Çelebi'nin Ahlâk-ı Alâî *adlı eseri üzerinden incelemektedir. Araştırmanın temel sorusu, Kınalızâde'de bedensel emeğe yönelik olumsuz yaklaşımın hangi entelektüel temellere dayandığıdır. Makalenin tezi, söz konusu önyargının kökeninde Aristoteles'in* doğal kölelik *anlayışının bulunduğudur. Yöntem olarak karşılaştırmalı metin analizi ve zihniyet tarihi yaklaşımı benimsenmiştir. Aristoteles'te köle, doğası gereği bedensel emek için yaratılmış kabul edilmekte ve bu nedenle özgür yurttaşın erdemli yaşamından dışlanmaktadır. Kınalızâde Ali Çelebi'nin emek ve meslek tasnifinde de benzer bir hiyerarşi görülmekte; bedensel emeğe dayalı iş ve zanaatlar aşağı bir uğraş olarak konumlandırılmaktadır. Analiz, bu yaklaşımın yalnızca ahlaki bir tercih değil, aynı zamanda Aristotelesçi zihniyetin Osmanlı düşüncesinde yeniden üretimi olduğunu göstermektedir. Bu karşılaştırma, Osmanlı klasik çağında emeğe bakışın yalnızca toplumsal ya da ahlaki bağlamda şekillenmediğini, felsefi bir süreklilikle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Makale, böylelikle Osmanlı iktisadi zihniyetinde bedensel emeğin değersizleştirilmesinin kökenlerini açığa çıkararak literatüre tarihsel ve kavramsal bir katkı sunmaktadır.*

Anahtar Kelimeler: *Kınalızade, Aristoteles, İktisadi Zihniyet, Ahlak, Emek.*

Abstract

As the discipline of economics did not exist independently in the classical Ottoman period, this article examines the economic mentality of the era through Kınalızâde Ali Çelebi's Ahlak-ı Alâî. *The central research question is which intellectual foundations underlie Kınalızâde's negative attitude toward manual labor. The article argues that this prejudice is rooted in Aristotle's conception of "natural*

* Bu çalışma Ercan Eren Danışmanlığında yazılan ''İktisadi Düşüncede Ahlakın Evrimi: Osmanlı Örneği'' başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kırklareli/TÜRKİYE, E-Posta: ezgi.uysal@klu.edu.tr, **ORCID:** 0009-0002-4851-1785, **RORID:** https://ror.org/00jb0e673.

*** Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, E-Posta: eercaeren@gmail.com, **ORCID:** 0000-0003-4513-278X, **RORID:** https://ror.org/0547yzj13.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

OPEN ACCESS

slavery." A comparative textual analysis combined with a history of mentality approach is employed as the methodology. In Aristotle, slaves are considered naturally suited for bodily labor and thereby excluded from the virtuous life of free citizens. Similarly, Kınalızâde hierarchically classifies professions and crafts, positioning manual labor as an inferior activity. The analysis demonstrates that this approach is not merely a moral-religious preference but also a reproduction of Aristotelian mentality within Ottoman thought. This comparison reveals that perceptions of labor in the classical Ottoman period were shaped not only by social or moral considerations but also by philosophical continuities. The article thus sheds light on the roots of the undervaluation of labor within Ottoman economic mentality, offering a contribution to the literature both historically and conceptually.

Keywords: *Kınalızade, Aristoteles, Economic Mind,Morality, Labor.*

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemine ait iktisadi düşünce, modern anlamda özerk bir disiplin olarak değil, ahlak, siyaset ve felsefe gibi daha geniş entelektüel alanların içinde şekillenmiş çok katmanlı bir yapı sergiler. Bu dönemde ekonomik meseleler, yalnızca maddi üretim ve ticaret faaliyetleri olarak değil, aynı zamanda toplumsal düzenin, bireysel erdemin ve siyasal otoritenin belirleyici unsurları olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle, Osmanlı klasik dönemine ilişkin iktisadi zihniyeti anlamak, salt ekonomik metinlerin ötesinde, dönemin genel düşünce dünyasını ve ahlaki çerçevesini yansıtan farklı türdeki metinlerin sistematik incelenmesini gerektirir. Bu bağlamda, ahlak kitapları Osmanlı entelektüel hayatında önemli bir yere sahiptir. Sadece bireysel davranış ve erdemleri değil, aynı zamanda toplumun yapısını ve devletin meşruiyetini düzenleyen normatif ilkeleri ortaya koyarlar. Kınalızâde Ali Çelebi'nin *Ahlak-ı Alâî* adlı eseri, dönemin entelektüel dünyasını anlamak için vazgeçilmez bir kaynak olarak kabul edilir. Eserde, çalışma ve emeğe ilişkin değerler, mesleklerin hiyerarşik sınıflandırılması ve bedensel emeğin olumsuz algılanması gibi dönemin iktisadi düşüncesine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Çalışmanın temel hedefi, *Ahlak-ı Alâî*'de yer alan bedensel emeğe yönelik bu olumsuz tutumun kökenlerini açığa çıkarmaktır. Kınalızâde'nin Meşşâî felsefe geleneğine mensup olması, onun düşünce sistemini ve emeğe ilişkin yaklaşımını anlamak için Aristotelesçi mirasın izlenmesini zorunlu kılar. Meşşâî gelenek, Aristoteles'in akıl, doğa ve toplum anlayışını İslam düşünce ortamına taşımış ve burada yeniden yorumlamıştır. Bu felsefi altyapı, toplumsal hiyerarşi ve emeğin değerine dair normatif anlayışların temelini oluşturur. Özellikle Aristoteles'in *doğal kölelik* kavramı, emeğin hiyerarşik olarak düzenlenmesinde belirleyici bir fikir durumundadır. Bu anlayış, akıl yetisi sınırlı olan bireylerin doğaları gereği yönetilmeye uygun olduklarını ve bedensel emeğin onlara ait bir alan olduğunu savunur. Kınalızâde Ali Çelebi'nin eserinde gözlemlenen bedensel emeğe dair önyargının, bu Aristotelesçi kölelik anlayışından beslendiği ve Osmanlı düşüncesine Meşşâî felsefe aracılığıyla aktarıldığı ileri sürülmektedir. Böylece, bedensel emeğin ikinci planda görülmesi, sadece tarihsel bir olgu değil, sistematik ve bilinçli bir düşünsel aktarımın ürünüdür (Orman, 2001, s. 409-410; Ermiş, 2020, s. 19). Bu çalışma, Osmanlı klasik dönem iktisadi düşüncesinde emeğin algılanışına dair entelektüel kökenleri ve Osmanlı ahlak ve iktisat düşüncesinin Aristotelesçi-Meşşâî felsefeyle kurduğu bağları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Osmanlı İmparatorluğu Klasik Dönem İktisadi Düşüncesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemi, kuruluşundan Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar uzanan ve devletin askerî, siyasi ve ekonomik anlamda en güçlü olduğu zaman dilimini kapsar. Bu dönemde iktisadi faaliyetler, feodal mirasın sürdürdüğü toprak temelli servet anlayışı içinde şekillenmiştir. Sabri Ülgener'in "Ortaçağlaşma" kavramıyla tanımladığı bu süreçte, geniş toprak mülkiyeti ve toprağa dayalı üretim, lonca ve esnaf örgütleri aracılığıyla düzenlenen ticaret ve güçlü yöneticilerin egemenliği öne çıkmıştır (Ülgener, 2006a, s.32). Ekonomik kararlar, bireysel kazançtan ziyade kolektif refah ve toplumsal düzenle uyum içinde alınmış dinî ve ahlâkî normlar iktisadi tercihlerin belirleyicisi olmuştur. Bu özellikler, Osmanlı klasik dönemi iktisadi düşüncesinin, modern

ayrıştırılmış iktisat disiplininden ziyade politik ve sosyal çerçeveler içinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ortaya konulan bu özellikler, Orta Çağ'ın ekonomik düşüncesinin maddi faydaların ve rasyonel hesaplamaların göz ardı edildiği bir ortamda şekillendiğini göstermektedir. Orta Çağ'da toplumun genel hayat anlayışı, ekonomik düşüncelerin ötesinde, dini ve manevi değerlere dayalıdır. Bu dönemde iktisat, sadece geçim sağlama aracı değil, dini ve ahlaki bir yaşam tarzının parçasıdır (Ülgener, 2006a, s.40). İktisadi düşünce, Orta Çağ'da daha çok dini normlar ve sosyal ilişkilerle iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir (Le Goff, 2021, s.21). Bu bağlamda, rasyonel ekonomi anlayışı ekonomik faaliyetlerin verimlilik ve bireysel kazanç gibi temeller üzerinde şekillenmesi oldukça sınırlıdır. Dini ve manevi değerlere dayalı bir yaşam, iktisadi faaliyetlerin yalnızca maddi kazanç ve bireysel çıkarlar etrafında şekillenmesine engel olmuştur (Ülgener, 2006a, s.45). Bu dönemde Orta Çağ Batı ve Doğu toplumlarında iktisadi düşünceyi anlamak dönemin yazılı dini ve ahlaki metinlerinin incelenmesi gerekmektedir. Her ne kadar iktisadi düşüncenin dinle iç içe olduğu vurgulansa dahi yakından incelendiğinde farklı dini aidiyetlere sahip toplumlarda iktisadi olgulara dair benzer hatta zaman zaman aynı ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu toplumlar arasında ortak bir referans sisteminin var olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Daha ayrıntılı bir inceleme ise Orta Çağ iktisadi düşüncesinin, Antik Çağ düşünürü Aristoteles'in fikirlerinin, farklı kültürler ve dini aidiyetlerle şekillendiği ortaya çıkmaktadır. Aristoteles'in iktisadi düşünceleri, yalnızca birkaç sayfayla sınırlı olmasına rağmen, maddi dünya üzerindeki etkisi son derece geniştir. Özellikle ticaret, para ve faiz gibi konular, Orta Çağ iktisadi düşüncesinin temelini oluşturmuş ve Katolik toplumsal öğretisinin hâlâ temellerinde yer almaktadır (Le Goff, 2021, s.43). Ayrıca, Aristoteles'in düşünceleri, İslam iktisadi düşüncesine de önemli bir etki yapmıştır. Henri Denis, Batılı anlamda çağdaş iktisadi yapının ortaya çıkışını, büyük ölçüde Eski Yunan düşüncesine karşı bir tepki olarak tanımlar ve bu yapının gelişip yerleşmesinde bu düşüncelerin rolünü vurgular (Denis, 1973, s.20). Bertrand Russell ise benzer bir bakış açısıyla, Aristoteles'in *Politika* adlı eserini, yalnızca filozofun zamanındaki eğitimli Yunanlıların ortak değer yargılarını yansıttığı için değil, aynı zamanda Orta Çağ'ın sonuna kadar etkili kalan pek çok ilkenin kaynağı olduğu için de önemli görmüştür (Russell, 2020, s.67). Bu bağlamda dinin içine gömülü iktisadi düşünce aslında ait olunan dinin Aristoteles felsefesiyle harmanlanmasıdır**.** Osmanlı klasik dönem iktisadî zihniyetinin özünü ise, bu çok katmanlı entelektüel sentezin ayrıntılarında aramak gerekir. Nitekim Osmanlı iktisadî düşüncesinin temel referans noktalarından biri, Aristoteles'in *oikonomia* kavramının İslam felsefesi aracılığıyla yeniden yorumlanmış biçimidir; Yunan düşüncesinden devralınan bu kavram, Farabi, İbn Sina ve Tusi gibi İslam filozoflarının ahlak ve siyaset teorileriyle harmanlanarak Osmanlı ahlak–iktisat literatüründe özgün bir çerçeveye dönüşmüştür (Ermiş, 2020, s.19).

1.1. Aristoteles'in Görüşlerinde Emek

Aristoteles, ekonomik meselelere hiçbir zaman bağımsız bir araştırma alanı olarak yaklaşmaz; ekonomi daima etiğin ve politikanın hiyerarşik düzeni içerisinde konumlandırılmış, araçsal bir etkinlik olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Aristoteles'in disiplinler tasnifinde ekonomi, pratik bilimlerin alt katmanında yer almakta ve en yüksek pratik bilim olan politikanın yetki alanına tâbi bulunmaktadır. Bu nedenle ekonomik faaliyet, Aristoteles açısından hiçbir zaman başlı başına bir amaç taşımaz; iyi yaşamın koşullarını tesis eden politik düzenin hizmetinde bir araç olarak anlam kazanır.

Bu yaklaşım çerçevesinde Aristoteles'in ekonomik görüşlerinin ağırlıkla Politika'da yer alması tesadüf değildir. Söz konusu eserde devletin ortaya çıkışı, insan topluluklarının doğal gelişim seyri ve yurttaşlığın yapısı tartışılmış ve ekonomik etkinlikler bu daha geniş normatif çerçevenin fonksiyonel unsurları olarak ele alınır. Aristoteles'in çözümleme yöntemi, devleti oluşturan unsurlar ontolojik öncelik sırasına göre çözümlemeye dayanır. En küçük birim olan aile, daha geniş topluluklara evrilir; ailelerin birleşmesiyle köy, köylerin bütünleşmesiyle devlet doğar. Böylece devlet, yalnızca bir toplumsal düzen formu değil, insanın amacını gerçekleştirme imkânını sunan doğal topluluk olarak temellendirilir (Aristoteles, 1975, s.48).

Bu noktada Aristoteles'in temel tezi açıktır: İnsan, doğası gereği politik bir varlıktır. Dil, akıl ve ahlaki muhakeme kapasitesi gibi insana özgü yetiler, onun politik topluluk içinde iyi yaşamı gerçekleştirmesi için verilmiştir. Bu nedenle devlet, birey ve aileden ontolojik olarak önce gelir; çünkü bireyin ve ailenin amacını gerçekleştirme gücüne sahip tek topluluk biçimidir. Devlete dâhil olmadan yaşayan kişinin "ya bir hayvan ya da tanrı" olarak nitelendirilmesi, insan için politik yaşamın doğaya en uygun yaşam tarzı olduğunu gösterir. Aristoteles'in aile içerisindeki temel ilişki biçimlerine yönelmesi —efendi–köle, koca–karı, baba–çocuk— ekonominin de temellendirildiği doğallık-teorisiyle yakından ilişkilidir. Bu ilişkilerden özellikle efendi–köle ilişkisi, Aristoteles'in hem politik hem ekonomik argümanlarında merkezi bir konuma sahiptir (Aristoteles, 1975, s.63). Zihin ve beden arasındaki doğal hiyerarşinin toplumsal düzlemdeki karşılığı olan bu ayrım, yalnızca ampirik bir gözlem değil, Aristoteles'in insan etkinliklerine ilişkin teleolojik ontolojisinin zorunlu sonucudur. Benzer bir hiyerarşik yaklaşım Platon'un *Devlet*'inde de vardır. Platon, ideal toplumu üç sınıfa ayırırken bu ayrımı ontolojik bir mizaç farklılığına dayandırır. Yöneten sınıfın ruhuna tanrısal bir karışım olarak "altın" katıldığını, yardımcı/savaşçı sınıfın ruhunun "gümüş", üretici sınıfı oluşturan çiftçi ve zanaatkârların ruhunun ise "tunç ve demir" ile yoğrulduğunu ifade eder (Platon, 2019, s.111). Bu yaklaşım, toplumsal görev ve yetkinliklerin doğuştan gelen bir nitelik farklılığına bağlı olduğunu gösterdiği gibi, üretime ve bedensel emeğe dayalı etkinliklerin ruhun en yüksek yetkinliklerinden uzak bir düzlemde konumlandığına ilişkin klasik Yunan düşüncesinin karakteristik bir örneğini sunar. Nitekim Aristoteles, doğal kölelik öğretisini geliştirirken akıl yürütme kapasitesi ile bedensel yeti arasındaki ontolojik ayrımı temel alır. Ruhun akli kısmına uygun eylemde bulunma yetisinden yoksun olanların, başkalarının rehberliği sayesinde işleyen türden bir akla sahip olmaları nedeniyle "doğası gereği yönetilmek üzere yaratıldığını ileri sürer. Bu durum, köleliğin Aristoteles açısından tarihsel ya da politik bir zorunluluktan ziyade, varlık düzeninin teleolojik işleyişiyle ilişkili olduğunu göstermektedir (Aristoteles,1975, s.68). Antik Yunan düşüncesinde zanaat ve bedensel emeğe ilişkin hiyerarşik konumlandırmanın yalnızca felsefi metinlerde değil, mitolojik anlatılarda da kurumsallaşmış olması dikkat çekicidir. Nitekim zanaatkârların ve özellikle maden işleyicilerinin koruyucu Tanrısı olarak bilinen Hephaistos'un konumu bu kültürel hiyerarşinin bir yansımasıdır. Hephaistos her ne kadar zanaatın efendisi ve teknik maharetin Tanrısı olsa dahi Olimpos Tanrıları arasında daha düşük bir konuma yerleştirilmiş; hatta diğer Tanrıların aksine kusurlu, topal bir figür olarak tasvir edilmiştir. Yeryüzündeki tapınaklarda ise küçük, mütevazı ibadetlerle anılan bir Tanrı'dır (Finley ,2007, s.84). Bu durum, zanaatkârlığın Antik Yunan zihniyetinde onur, erdem ve entelektüel yetkinlik bakımından alt düzeyde konumlanmasının kültürel ve dinsel örneklerini de gösterir.

Aristoteles, Politika'nın çeşitli bölümlerinde bedensel emeğe yönelik olumsuz tavrını açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Ona göre, özgür insanın ruhunu ya da zekâsını erdemin gerektirdiği düşünsel faaliyetlerden alıkoyan her türden uğraş, bayağı ve aşağılayıcıdır. Özellikle, vücudu aşırı yıpratan ve yalnızca maddi kazanç elde etmek amacıyla yapılan bütün işler bu kategoriye girer. Bir müzik aletini çalmak ya da şarkı söylemek, bireyin kendi karakterini geliştirmek amacıyla değil, yalnızca başkalarını eğlendirmek için yapılmış bu faaliyetler aşağılayıcı olarak kabul edilir. Aristoteles, iyi bir yurttaşın beden işçiliği ya da ticaret sayesinde geçimini sürdürmemesi gerektiğini, çünkü bu tür yaşam biçimlerinin soylu ve erdemli olmaya elverişsiz olduğunu ifade eder (Aristoteles,1975, s.76). Ona göre yurttaşlar, belirli bir sosyal sınıfa aittir; sürekli olarak ticaretle uğraşanlar ya da bedensel emekle çalışanlar bu sınıfa dâhil olamazlar. Bu yaklaşımın arka planı Aristoteles'in etik metinlerinde ortaya koyduğu "etkinlik hiyerarşisi"dir. Her eylem bir amaca yönelir; ancak amaçlar arasında içkin amaçlar ve dışsal ürün amaçlı etkinlikler arasında belirleyici bir ayrım bulunur. Aristoteles'in "iş – huy – amaç" ayrımında vurguladığı gibi, bir varlığın işi, onun doğasını belirleyen temel ölçüttür ve işin değeri, nihai amacından türetilir (Aristoteles, 2017, s.22). Bu çerçevede etkinlikler iki kategoriye ayrılır: kendi içinde amaç taşıyan yapma ve dışsal bir ürüne yönelen yaratma eylemidir (Aristoteles, 2017, s.23). Zanaatkâr örnekleri —dokumacı, marangoz, gemi yapımcısı— Aristoteles için bu ayrımı özellikle görünür kılar: Zanaatkârın "iyi bilgisi", ürünün işlevine özgüdür; oysa etik anlamda "iyi"nin bilgisi, ürünün kullanım değerini aşan, kendi içinde amaç olan bir yetkinliktir (Aristoteles, 2019, s.31).

Aristoteles'in zanaat ve üretim faaliyetlerini hiyerarşinin alt basamaklarına yerleştirmesi, insan etkinliklerinin ontolojik statüsü ve ruhun yetkinleşme kapasiteleriyle doğrudan ilişkilidir. Aristoteles için bir etkinliğin değeri, onun amaç yapısı tarafından belirlenir. Kendi içinde bir amaç taşıyan etkinlikler ruhun akli kısmını yetkinleşmiş dışsal bir ürüne yönelen etkinlikler yalnızca araçsal bir değere sahiptir (Aristoteles,2019, s.32). Zanaat ve üretim, doğaları gereği dışsal bir sonuca yönelmiş olmalarından dolayı insanın akli erdemini geliştiren bir içsel etkinlik türü olarak görülemez. Bu nedenle bedensel emeğe dayalı her faaliyet, ruhun en yüksek işlevlerini gerçekleştirme kapasitesine ontolojik olarak aykırıdır. Aristoteles'e göre insani erdem ruha aittir; mutluluk da ruhun etkinliğinden doğar (Aristoteles, 2019, s.38). Bu nedenle beden ne kadar iyi durumda olursa olsun, bedensel etkinlikler tek başlarına insanın içsel iyiliğini mümkün kılmaz (Platon, 2018, s.92). Burada açıkça görüldüğü üzere gerçek insani yetkinlik, bedenle değil, ruhun akli kısmının etkinliğiyle ilgilidir. Üretim ve zanaat faaliyetlerinde ise bedenin faaliyeti dışsal bir nesneye yönelir; dışsal ürüne bağımlı bir faaliyet, Aristoteles'in terminolojisiyle yaratma kategorisine girer ve kendi içinde bir amaç taşımaz. Bu nedenle bu tür faaliyetler, insani erdemin gerçekleşmesine katkı sunmaz. Bu noktada Aristoteles'in boş zaman kavramı hayati önem taşır. Modern anlamda dinlenme veya işten uzak kalma anı olmayan bu kavram, Aristoteles'te tamamen farklı bir anlam taşır: Boş zaman, ruhun akli yönüne uygun amaç olan etkinliklerin gerçekleştirilebildiği zamandır. Yanı sıra boş zaman, erdemli yaşamın ve mutluluğun zorunlu koşuludur; çünkü yalnızca boş zaman içinde insan siyasî erdem, düşünsel etkinlik ve etik muhakeme gibi yüksek kapasitelere yönelme imkânı bulur. Bu bağlamda, sürekli üretim ve bedensel emekle meşgul olanların yurttaş sınıfına dahil edilmemesi Aristoteles için siyasi bir tercihten ziyade ontolojik bir zorunluluktur: Boş zamanı olmayan biri erdemin gerektirdiği etkinlikleri icra edemez.

Aristoteles'in ekonomi anlayışının merkezinde yer alan oikonomia–kremastike (oikonomia: hane yönetimine yönelik doğal geçim faaliyeti; kremastike: sınırsız servet edinme sanatı) ayrımı da aynı hiyerarşinin ekonomik düzlemdeki yansımasıdır. Oikonomia, evin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik doğal ve sınırlı bir faaliyettir; ölçüsü doğanın gerektirdiği kadar olmaktır. Buna karşılık kremastike, yani sınırsız servet edinme arzusu, doğanın amaç-yapı sistemini ihlal eden bir sapmadır; çünkü burada araç olan para ve servet, içkin amaç hâline getirilmiştir. Bu nedenle ekonomik etkinlik yalnızca geçim için araç olduğu ölçüde doğaldır; amaç hâline geldiğinde doğaya aykırıdır (Aristoteles, 1975, s. 78).

Devletin kendi kendine yeterliliğini ifade eden otarşi ilkesi de Aristoteles'in bu teleolojik anlayışının siyasal düzlemdeki karşılığıdır. En iyi devlet, yurttaşlarına dışa bağımlı olmadan iyi yaşam sağlayabilen devlettir. İyi yaşamın gerçekleşmesi ise dış iyiler, bedensel iyiler ve ruhsal iyiler arasında kurulan hiyerarşinin ruhsal iyiler lehine düzenlenmesini gerektirir. Bu nedenle devlet, yurttaşlarının erdemli etkinliklerde bulunabilecek "boş zamana" sahip olmasını sağlayacak ekonomik ve toplumsal yapıyı kurmak zorundadır (Aristoteles, 1975, s.89). Burada kölelik kurumu yeniden devreye girer. Özgür yurttaşın politik yaşama odaklanabilmesi için boş zamana ihtiyacı vardır. Kölelik, üretim faaliyetlerini başkalarına devrederek yurttaşlara siyasal yaşama katılmak için gerekli boş zamanı sağlayan kurumsal bir düzenek işlevi görür. Aristoteles'in zanaatkârları yurttaşlığa dâhil etmemesinin nedeni de aynı mantıktır. Zanaatkârlar, geçimlerini sağlamak için sürekli çalışmak zorunda olduğundan politik yaşama katılım için zorunlu olan boş zamana sahip değildir (Polanyi, 1957, s.81). Bu çerçevede Aristoteles'in bedensel emeği alt kategoriye yerleştirmesi, yalnızca bir iş bölümü tespiti değil, insanın ontolojik yapısına ilişkin normatif bir değerlendirmedir. Ruhun akli yetkinliğini gerçekleştirmeyen etkinlikler —zanaat, ticaret, beden işçiliği— kendi içinde amaç taşımadıkları için, insan telosu açısından daha düşük bir statüye sahiptir. Doğal kölelik öğretisi, bu hiyerarşinin politik düzeyde aldığı biçimdir (Aristoteles, 1975, s.90).

Aristoteles'in bedensel emeği değersizleştirmesi, modern bakış açısından sınıfsal bir ayrım gibi görünse de onun bütünlüklü felsefi sistemi içinde teleolojik bir zorunluluk olarak belirir. Etkinliklerin içkin ve dışsal amaçlara göre ayrılması, beden–zihin hiyerarşisi, yapma ve yaratma farkı ve erdemli yaşamın ancak boş zaman içinde gerçekleşebileceği düşüncesi, doğal kölelik öğretisini temellendirir. Böylece Aristoteles'in ekonomik ve siyasal düşüncesi, insan etkinliklerinin ontolojik yapısından türeyen bir hiyerarşi üzerine kurulmuştur. Bedensel emek, dışsal ürüne bağlı ve zorunluluğun alanına ait

olduğu için alt düzeydedir; akli etkinlik ise kendi içinde amaç taşıdığı için en yüksek insani yetkinliğin ifadesidir. Bu bütünlük, Aristoteles'in ekonomi, politika ve etik arasında kurduğu ilişkilerin merkezine yerleşir ve onun iktisadi düşüncesinin normatif temelini oluşturur.

1.2.Kınalızade'nin Görüşlerinde Emek

Osmanlı Klasik Dönemi, Batı ve Doğu kökenli çeşitli düşüncelerin bir araya gelerek sentezlendiği bir düşünce dünyasının hâkim olduğu bir dönemdir. Osmanlı iktisadi düşüncesinin temelini de bu sentezci yaklaşım oluşturmuştur. Bu bağlamda, Osmanlı iktisadi düşüncesinin kaynakları arasında Aristoteles'in düşünceleri işe İslami düşüncenin birleşimi önemli bir yer tutmaktadır. Çalışma konusunu oluşturan Kınalızade Ali Çelebi'nin eseri de bu sentezci düşüncenin bir yansıması niteliğindedir. Kınalızade Ali Çelebi, 1510 yılında doğmuş çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Şam Kadılığı ve ardından Anadolu Kazaskerliği görevlerinde bulunmuştur. Geniş bir ilmi birikime sahip olan düşünür, yaşadığı dönemde felsefeyle ilgilenen nadir şahsiyetlerden biri olarak kabul edilmektedir. Katip Çelebi'ye göre, Osmanlı düşünce dünyasında felsefeyle meşgul olan son isimlerden biridir (Beşer, 2014, s.8).

Kınalızade Ali Çelebi'nin en bilinen eseri Ahlâk-ı Alâî'dir. Eser üç ana bölümden oluşmaktadır. Eserin ilk bölümünde ahlak felsefesi ele alınmış, bireyin hangi davranışlarının ahlaki olup olmadığına dair değerlendirmelerde bulunulmuştur. İkinci bölüm, çalışmanın da temelini oluşturan İlm-i Tedbirü'l-Menzil çerçevesinde aile ahlakına ayrılmıştır. Üçüncü bölüm ise devlet ahlakıyla ilgili olup İlm-i Tedbirü'l-Medine başlığı altında incelenmiştir. Eserin sonunda yer alan Vasiyet'te çeşitli tavsiyelere yer verilmiş önce Platon'un Aristoteles'e, ardından Aristoteles'in Büyük İskender'e öğütleri aktarılmıştır. Bu bölümde ayrıca, eserden daha fazla ün kazanan adalet dairesi kavramı da detaylı bir şekilde ele alınmıştır (Oktay, 1998, s.42). Ahlâk-ı Alâî, kendisinden önce kaleme alınan benzer eserlerden farkı dini kaynaklara daha fazla yer vermesiyle öne çıkmaktadır. Bunun yanında eserin edebi yönü ve içeriği, seleflerine kıyasla daha güçlüdür (Oktay, 1998, s.43).

Kınalızade'nin eseri, ahlak ilmi, aile ahlakı ve devlet ahlakı olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışma açısından önemli olan kısım ise aile ahlakına dair değerlendirmeleri içeren bölümdür. Antik Yunan kültüründe "Oikonomia" olarak adlandırılan ev yönetimi bilimi, İslam düşünce geleneğinde "İlm-i Tedbirü'l-Menzil" kavramına dönüşmüştür. Bu terim, İslam felsefesinde özellikle Meşşai ekolüne mensup âlimlerin ev yönetimi ve aile ahlakına ilişkin çalışmalarına verdikleri isimdir. "İlm-i Tedbirü'l-Menzil" teriminin, Yunanca "Oikonomia" kavramının bir tercümesi olduğu söylenebilir. Müslüman düşünürler bu kavramı İslami unsurlarla zenginleştirerek yorumlamışlardır. Örneğin, "Oikonomia" kavramında ahiret düşüncesi yer almaz. "İlm-i Tedbirü'l-Menzil" anlayışında hem dünyevi hem de ahiret mutluluğu vurgulanmaktadır. Kınalızade eserini kaleme alırken iki önemli düşünürden etkilenmiştir (Orman, 2001, s.409). Bunlardan ilki, Meşşai felsefenin önde gelen temsilcilerinden İbn Sina'dır. İbn Sina, ev yönetimi ve aile ahlakına dair önemli katkılar sunmuş ve bu alanda **es-Siyasetü'l-Menziliyye** adlı bir eser yazmıştır. Bu eser, "İlm-i Tedbirü'l-Menzil" geleneğinin temel kaynaklarındandır ve kendisinden sonra yazılan pek çok çalışmayı etkilemiştir. İkinci önemli isim ise 13. yüzyılda yaşamış ve hayatının son dönemlerini İlhanlılar egemenliğinde geçiren Nasîrüddîn Tûsî'dir. Tûsî'nin Farsça kaleme aldığı **Ahlâk-ı Nâsırî** adlı eseri, bu alanda önemli bir kaynak niteliğindedir. Kınalızade ise eserini Osmanlı Türkçesi ile yazmıştır. Tûsî, Şiiliğin İmamiye ekolünden iken Kınalızade Sünni bir yazardır. Mezhep, dil ve dönem farklılıklarına rağmen Kınalızade'nin eseri, Tûsî'nin eserine büyük ölçüde benzemektedir ve neredeyse bir tercüme niteliği taşımaktadır. Bu durum, düşünce dünyasında belirli kavram ve yaklaşımların farklı zaman dilimlerinde ve entelektüel çevrelerde nasıl bir süreklilik içinde ele alındığını göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir (Orman, 2001, s.410).

Kınalızade İlm-i Tedbirü'l-Menzil bölümüne aile ahlakının tanımını yaparak başlamaktadır. Ona göre aile ahlakı, ev halkı arasındaki düzen ve intizama uygun bir yaşamın nasıl olması gerektiğini bildiren bir ilimdir. İnsanın hayvanlardan farklı olarak ailesi ve diğer insanlarla birlikte yaşadığını vurgulamaktadır. Bu nedenle, bireyin hem dünyada huzurlu ve saygılı bir yaşam sürebilmesi hem de

ahirette mutluluğa erişebilmesi için birlikte yaşamanın kural ve kaidelerine uygun hareket etmesi gerekmektedir. Bu kurallar herkes tarafından yalnızca akıl yoluyla kolaylıkla keşfedilebilecek kadar açık değildir; bu yüzden aile ahlakı ilmine ihtiyaç duyulmaktadır (Kınalızade, 2007, s.43).

Kınalızade analizine insanın sosyal bir varlık olduğu gerçeğiyle başlamaktadır. Her insanın doğuştan farklı özelliklere sahip olduğunu ve bu nedenle çeşitli alanlarda uzmanlaştığını vurgulamaktadır. Bireyin hayatını sürdürebilmesi için diğer insanlara muhtaç olduğunu belirten Kınalızade bu durumun insanı zorunlu olarak iş birliğine yönlendirdiğini ifade etmektedir. İnsan, diğer insanlarla birlikte yaşayarak ve iş bölümü yaparak yetkinleşmektedir. Aynı zamanda bireyin ahlaki ve erdemli bir yaşam sürebilmesi için iyi insanlarla bir arada bulunmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda insan, doğası gereği medenidir. İnsan hem zorunluluk hem de arzu nedeniyle diğer insanlarla bir arada yaşamaya ihtiyaç duymaktadır. Bu zorunluluk ve arzu, bireyin ihtiyaçlarını öncelikli olarak karşılayabileceği en küçük topluluk olan aileyi gerekli kılmaktadır (Kınalızade, 2007, s.44).

Kınalızade eve duyulan ihtiyacı hem maddi hem de manevi boyutlarıyla ele almaktadır. Maddi açıdan bakıldığında **ev**, bireyin barınabileceği fiziksel bir yapı anlamı taşır manevi açıdan **aile**, birlikte yaşayan bireyleri ifade etmektedir (Kınalızade, 2007, s.45). Öncelikle evin maddi boyutu~~nu~~ ele alındığında Kınalızade'ye göre birey, varlığını sürdürebilmesi için bir mekâna ihtiyaç duymaktadır. Bu doğrultuda, insanın varlığını devam ettirme **arzusu**, aileyi gerekli kılan en temel faktörlerden biridir. Beslenme ihtiyacı da bu arzunun doğal bir sonucudur. Ancak Kınalızade insanın ihtiyaç duyduğu besinler basit ve sıradan değildir; insan, fizyolojik gereksinimlerinin ötesinde daha kapsamlı ve çeşitli beslenme kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. İnsanın mizacı narin olduğu için tükettiği gıdanın da özenle hazırlanmış ve temiz olmasını arzu eder. Kınalızade'ye göre, insan beslenmesi, yalnızca doğadan hazır bir şekilde alınan yiyeceklerle sınırlı değildir; toplama, karıştırma, pişirme ve düzenleme gibi çeşitli işlemleri gerektirir. Bu durumu ekmek örneği üzerinden açıklayan Kınalızade tarafından yardım almadan tamamlanmasının imkânsız olduğunu belirtir. Buna karşın, hayvanların beslenme biçimi son derece basit ve doğrudandır. Ayrıca, insan gıdası her gün yeniden temin edilecek nitelikte olmadığı için bireyler yiyeceklerini saklama ve biriktirme ihtiyacı duyarlar. Bu ihtiyacı karşılamak için ise belirli bir mekâna, yani eve gereksinim vardır. Bunun yanı sıra, birey yalnızca besinlerini muhafaza etmek için değil, aynı zamanda kendisini ve ailesini aşırı sıcak, soğuk, yağmur, çamur, toz ve hırsızlık gibi dış etkenlerden koruyabilmek adına da bir barınağa ihtiyaç duyar. Böylece Kınalızade insanın fiziksel olarak bir eve duyduğu gereksinimi detaylı bir şekilde açıklar.Manevi açıdan bakıldığında ise insan, neslinin devamı için bir aileye ihtiyaç duymaktadır. Kınalızade aileyi oluşturan beş temel unsuru sıralar: baba, anne, çocuklar, hizmetçiler ve beslenmeyi sağlayan yiyecekler. Ailenin düzen içinde yönetilebilmesi için iyi idare edilmesi gerektiğini vurgulayan Kınalızade bu yönetimden sorumlu kişinin baba olduğunu ifade eder. Babaya düşen en temel görev, aile bireylerini kötü ahlaktan uzaklaştırarak fazilet sahibi bireyler hâline getirmektir. (Kınalızade, 2007, s.44).

Aile düzeninin sağlanmasında hizmetçilerin rolüne de değinen Kınalızade selefi Aristoteles gibi, hizmetçiliği son derece doğal bir olgu olarak görmektedir. Ona göre, hizmet eden kişi ile hizmet edilen arasındaki ilişki, toplumsal düzenin bir parçasıdır ve büyük ölçüde zenginlik ve yoksulluk arasındaki dengeye dayanır. Bu düzende, yoksul birey beden gücüyle çalışarak varlıklı kişinin malından faydalanır ve zengin birey de serveti karşılığında yoksulun emeğinden yararlanmaktadır. Kınalızade'ye göre, eğer toplumdaki herkes fakir olsa kimse kimseye hizmet etmez~~;~~ herkes zengin olsa ise mal karşılığında çalışacak kimse bulunamaz. Karşılıklı bağımlılığa dayanan bu toplumsal yapı, evrenin düzenini sağlayan doğal bir sistemin parçasıdır (Kınalızade, 2007, s.45). Kınalızade hizmetçileri özelliklerine göre üç gruba ayırmaktadır. Birinci grup, doğası gereği özgür olanlardır; bunlar çocukların eğitiminden sorumludur. İkinci grup, doğası gereği köle olanlardır ve Kınalızade'ye göre bu kişiler, yük hayvanları gibi ağır işlerde kullanılmalıdır. Üçüncü grup ise kendi iradesiyle köleliği kabul edenlerdir; bunlar köle ve cariyelerdir ve ihtiyaç duyuldukça ve aşağılayıcı bir biçimde çalıştırılmalıdır (Kınalızade, 2007, s.45).

Kınalızade'ye göre hizmetçiler, aile düzeninin sürdürülebilmesi açısından son derece önemli bir konuma sahiptir. Ona göre, hizmetçilerin varlığı olmadan aile üyeleri rahat edemez. Hizmetçiler, dolaylı yoldan da olsa insanın fazilet kazanmasına ve mutluluğa ulaşmasına katkı sağlamaktadır. Eğer hizmetçi olmazsa birey günlük yaşamın zorunlu ve sıradan işlerini bizzat kendileri yapmak zorunda kalır. Ancak bu tür işler, bireyi zamanla yıpratır, bıkkınlık ve isteksizlik yaratır. Böylece kişi, faziletli bir yaşam sürmek ve mutluluğu elde etmek için gerekli zamanı ve enerjiyi bulamaz. Kınalızade'ye göre, bireyin kendi sıradan işlerini yapması, onun toplumsal statüsüne zarar verir ve onurunu zedeleyen bir durumdur. Aynı zamanda, hizmet eden ile hizmet edilen arasındaki düzenin bozulmasına yol açar (Kınalızade, 2007, s.46). Düşünüre göre, bazı bireylerin hizmetçi olarak çalışması, Allah'ın insana sunduğu büyük bir nimettir. Kınalızade, hizmetçilere nasıl davranılması, onların giyim kuşamlarının nasıl olması gerektiği gibi konulara da ayrıntılı bir şekilde değinmektedir. Genel çerçevede, hizmetçiliği doğal bir düzenin parçası olarak gören Kınalızade, onların basit ve gündelik işleri üstlenmeleri sayesinde insanların kendilerini fazilet ve erdem yönünden geliştirebilecekleri fikrini savunmaktadır. İnsan, bu durumu Allah'ın bir lütfu olarak görmeli ve şükretmelidir.

Kınalızade'nin hizmetçilere dair görüşleri, Aristoteles'in "doğal kölelik" anlayışını hatırlatmaktadır. Bu anlayışın bir sonucu olarak hem Aristoteles hem de Kınalızade, bedensel emeğe dayalı işleri küçümsemekte ve bunları aşağı bir konumda değerlendirmektedir. Kınalızade, bireyin kendi işlerini yapmasını dahi, kişinin onuruna ve mutluluğuna engel teşkil eden bir durum olarak görmektedir. Bu yaklaşım, Aristoteles'in "asil insanın boş zamanının kıymeti" üzerine geliştirdiği düşüncelerle büyük ölçüde benzerdir. Aile ahlakının incelenmesinin önemli bir boyutu da aile ekonomisidir. *İlm-i Tedbirü'l-Menzil* bölümünün dördüncü kısmı, iktisadi meselelerin en yoğun şekilde ele alındığı bölümdür. Kınalızade, tıpkı Aristoteles'te olduğu gibi, ev ekonomisini ev yönetiminin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmektedir. Ona göre ev ekonomisi veya ev idaresi, eşya biriktirmekten ziyade mevcut kaynakları bilinçli ve düzenli bir şekilde kullanmayı ifade etmektedir. Bu anlayış doğrultusunda Kınalızade, insanın nasıl gelir elde etmesi gerektiği, tasarruf yöntemleri, birikimin miktarı ve nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği gibi konular üzerinde durmaktadır. Ona göre, mal üç temel boyutta ele alınmalıdır: malın kazanılması (gelir), malın harcanması ve malın biriktirilmesi (tasarruf) (Kınalızade, 2007, s.71).

Kınalızade, bu bölümde büyük ölçüde İbn Sînâ ve Tûsî'nin etkisi altındadır. İbn Sînâ'ya göre geçim kaynakları temel olarak ticaret ve zanaattan oluşmaktadır. Ancak, ticaret sermayeyle gerçekleştirildiğinden malın zarar görmesi ve çeşitli risklere açık bulunmasından dolayı zanaat (veya sanat) ticaretten daha güvenilir ve kalıcı bir geçim kaynağıdır. İbn Sînâ, sanatları akla dayalı sanatlar, eğitime dayalı sanatlar ve fiziksel güce veya cesarete dayalı sanatlar olmak üzere üç grupta incelemektedir. Birinci grup, sağlıklı düşünme, danışma ve iyi yönetme gibi becerileri içermekte olup vezirler, yöneticiler ve siyaset insanları bu gruba dâhil edilmektedir. İkinci grup, iyi eğitim almış bireylerin icra ettiği sanatları kapsar üçüncü grup ise askerler ve atlı süvarilere özgü sanatlardan oluşmaktadır (Kınalızade, 2007, s.72).

Kınalızade'nin etkilendiği bir diğer düşünür olan Tûsî de benzer bir sınıflandırma yapmaktadır. Ancak, İbn Sînâ'dan farklı olarak sanatları yalnızca üstün ve vasat olarak değil, ayrıca orta düzey sanatlar olarak da ele almıştır. Tûsî'ye göre ekonomi, gelir, harcama ve tasarruf olmak üzere üç temel unsur çerçevesinde değerlendirilmelidir. Gelir, sanat ve ticaret olmak üzere iki temel yolla elde edilir. Ticaret sermaye gerektirdiğinden ve bu sermayenin kayba uğrama riski bulunduğundan, zanaatın sağladığı istikrar ticarette mevcut değildir. (Kınalızade, 2007, s.73).

Tûsî'ye göre gelir elde etme sürecinde; zulme yol açmamaktan, onur kırıcı davranışlardan kaçınmaktan ve düşkünlüğe sebebiyet vermemekten ibaret olan üç temel ilkeye **riayet edilmelidir**. Bu bağlamda ücret ödememek, eksik tartmak, hırsızlık ve yankesicilik gibi eylemler zulüm kapsamına girerken; dalkavukluk, yaltaklanma ve başkalarına gereksiz biçimde boyun eğme gibi davranışlar ise onur kırıcı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, üstün ve onurlu sanatlar yerine aşağı görülen mesleklerle meşgul olmak, kişinin toplum içindeki saygınlığını zedeleyen bir durumdur. (Kınalızade, 2007, s.43).

Sanatları üstün, orta ve aşağı olarak üçe ayıran Tûsî, üstün sanatları beden yerine nefse fayda sağlayan meslekler olarak tanımlamaktadır. Bu sanatlar, "mürüvvet sahibi" bireylerin meslekleri olarak da adlandırılmakta ve üç temel kategoriye ayrılmaktadır (Kınalızade, 2007, s.75).

Tûsî, sanatları değerli, orta ve aşağı olmak üzere üç ana kategoriye ayırmıştır. Değerli sanatlar, insanın aklı, bilgisi ve cesareti doğrultusunda icra ettiği meslekler olup üç gruba ayrılmaktadır (Kınalızade, 2007, s.76).

1. Akıl cevherine dayalı sanatlar: Doğru düşünce ve öğütler vermeyi gerektiren bu sanatlar, iyi bir devlet adamının sahip olması gereken nitelikleri kapsar.

2. Edep ve ilimle ilgili sanatlar: Hattatlık, hatiplik, astronomi ve tıp gibi bilimsel bilgi gerektiren alanları içerir ve bilginlerin sanatları olarak kabul edilir.

3. Kuvvet ve cesarete dayalı sanatlar: Binicilik ve silah kullanma gibi yetenekleri içeren bu sanatlar, askerlik ve savaşçılıkla ilişkilidir.

Aşağı sanatlar ise topluma olan etkilerine ve niteliğine göre üçe ayrılmaktadır:

1. Topluma zarar veren sanatlar: Karaborsacılık ve sihirbazlık gibi halkı aldatan ve sahtekârlık içeren mesleklerdir.

2. Erdemlere aykırı olan sanatlar: Dalkavukluk, kumarbazlık ve çalgıcılık gibi insanın onuruna zarar veren mesleklerdir.

3. Mizacın hoş karşılamadığı sanatlar; hacamatçılık, deri tabakçılığı ve süpürgecilik gibi toplumda rağbet görmeyen, ancak zorunlu olarak icra edilmesi gereken mesleklerdir. Tusi'ye göre bu tür sanatlar toplumun devamlılığı açısından gereklidir ve bu meslekler olmadan bir toplumsal yapının ayakta kalması mümkün değildir (Kınalızade, 2007, s. 78).

Bunların dışında Tusi bir de orta sanatlar kategorisini belirlemiştir. Orta sanatların bazıları zorunlu, bazıları ise isteğe bağlıdır. Örneğin, ziraat zorunlu bir sanatken, süsleme, demircilik ve marangozluk zorunlu olmayan sanatlar arasında yer almaktadır (Kınalızade, 2007, s.80)

Kınalızade, Tûsî'nin bu sınıflandırmasını benimsemekle birlikte, geçim yollarına ziraat ve imareti ekleyerek bu sayıyı dörde çıkarmıştır. Kınalızade'ye göre gelir üç temel ilkeye dayanmalıdır (Kınalızade, 2007, s.81).

1. Zulüm ve haksızlıktan kaçınmak,

2. Utanç verici ve ayıplanacak işlerden sakınmak,

3. Küçük düşürücü işlerden uzak durmak.

Kınalızade, küçük düşürücü işler arasında tuvalet temizliğini örnek göstermiştir. Bedensel emeği küçümseyen bu yaklaşımıyla Kınalızade, Tusigibi seleflerinin düşüncesini sürdürerek bedensel faaliyetlere yönelik eleştirel tutumunu devam ettirmiştir.

Sanatların sınıflandırılmasında Kınalızade Tusi ve İbn Sina gibi, sanatı üç gruba ayırmıştır. Ona göre, değerli sanatlar, akıl yoluyla gerçekleştirilen ve erdem sahibi özgür insanların icra ettiği meslekler olup üç alt gruba ayrılır

1. Akıl cevheriyle ilgili sanatlar: Vezirlik, buna örnek gösterilmektedir.

2. Edebiyat, tıp ve astronomiyle ilgili sanatlar: Bu meslekler, bilginlerin icra ettiği sanatlar arasında yer almaktadır.

3. Kuvvet, yiğitlik ve binicilikle ilgili sanatlar: Askerlik sanatı, bu grupta değerlendirilmektedir (Kınalızade, 2007, s.85).

Orta sanatlar ise iki alt başlıkta ele alınmaktadır:

1. Zorunlu sanatlar: Örneğin, ziraat bu kategoriye dâhildir.

2. Zorunlu olmayan sanatlar: Kuyumculuk gibi meslekler bu grupta yer almaktadır (Kınalızade, 2007, s.90).

Değersiz sanatlar ise üç gruba ayrılır:

1. Kişisel çıkara dayalı olan sanatlar: Karaborsacılık ve büyücülük bu kategoride yer almaktadır.

2. Kişisel çıkara dayalı olmasa da insan onuruna aykırı olan sanatlar: Soytarılık ve çalgıcılık, bu gruba örnek olarak verilmektedir.

3. Mizacın hoş görmediği, ancak toplum için zorunlu olan sanatlar; deri tabakçılığı, hacamatçılık ve çöpçülük bu kategoriye dâhil edilmektedir (Kınalızade, 2007, s.91).

Kınalızade, kazanç elde ederken yukarıda sayılan üç durumdan uzak durulması gerektiğini ifade eder. Bu sınıflandırmalar, Kınalızade'nin ve onun selefleri olan Tusi ve İbn Sina'nın bedensel emeğe yönelik mesafeli ve eleştirel bakış açısını yansıtmaktadır. Buna göre, değerli sanatlar esasen akla ve bilgiye dayalı olup, toplumun üst kesimine hitap eden mesleklerdir. Orta sanatlar, toplumun işleyişi açısından önemli görülürken, değersiz sanatlar ise ya bireysel kazanç odaklı olduğu ya da insan onuru açısından sakıncalı bulunduğu için daha aşağı bir statüde değerlendirilmiştir.

2.Emeğin Hiyerarşik Değeri

İlm-i tedbîr-i menzil geleneğinde yer alan düşünürler, meslekleri değerlendirirken esas itibarıyla akla dayalı sanatları üstün görseler de bedensel emeğe dayanan sanatları farklı derecelerde ikincil ve aşağı bir konumda değerlendirmişlerdir. Toplumsal düzenin sürdürülebilmesi açısından bazı bedensel sanatlar zorunlu kabul edilmekle birlikte, bu sanatlar özgür, akıl sahibi ve erdemli bireyler tarafından icra edilmesi gereken faaliyetler olarak görülmemiştir. Bu tür mesleklerin, toplumsal hiyerarşide alt statüde konumlandırılan köleler ve hizmetliler tarafından yerine getirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Öte yandan, bazı meslekler yalnızca ikincil sayılmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal haysiyet açısından değersiz ve küçük düşürücü olarak değerlendirilmiş; bu bağlamda tuvalet temizliği, çöpçülük ve çalgıcılık gibi meslekler sert biçimde eleştirilmiş ve "aşağı sanatlar" kategorisine dâhil edilmiştir (Kınalızade, 2007, s.91).

Söz konusu değerlendirmelerin ahlaki bir çerçevede ele alındığı düşünüldüğünde, ahlaki bir ihlal teşkil etmeyen bu tür mesleklerin hor görülmesi dikkat çekici bir durumdur. Bu düşünürlerin İslam felsefesi içindeki Meşşai gelenekle bağları ve bu ekolün en büyük entelektüel kaynağının Aristoteles olduğu göz önüne alınırsa, yapılan sınıflandırmanın kökeni Aristoteles'in doğal kölelik anlayışına dayandırılabilir. Aristoteles'e göre bazı insanlar doğaları gereği köledir; bu bireyler fiziksel açıdan güçlü olmakla birlikte, zihinsel yetkinlik açısından üstün olan bireylerin hizmetinde bulunmalıdır. Böylece özgür insanlar, akıl ve ruhlarını erdemin gerektirdiği faaliyetlere yöneltebilecektir. Aristoteles, iyi bir yurttaşın beden işçiliği veya ticaretle uğraşmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Zira ona göre bu tür uğraşlar soylu bir yaşam sürdürmeye uygun olmadığı gibi, bireyin erdemli bir hayat inşa etmesine de engel olur. Aristoteles'e göre yurttaşlık belirli bir sınıfa aittir ve sürekli ticaretle uğraşanlar ya da kol gücüyle çalışanlar bu sınıfın dışında kalmaktadır (Aristoteles, 1975, s.80).

Söz konusu mesleklerin herhangi bir ahlaki ihlal içermemesine rağmen aşağı görülmesi, bu değerlendirmelerin yalnızca toplumsal işlevsellik ölçütleriyle değil, aynı zamanda ahlaki ve felsefi bir hiyerarşiyle belirlendiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımın kökeni, İslam düşüncesi içerisinde şekillenen ve Meşşai gelenekle bütünleşen; özellikle Aristotelesçi felsefeden beslenen bir anlayışta bulunabilir. Nasırüddin Tusi ve Kınalızade Ali Çelebi gibi düşünürler, meslekleri değerlendirirken akla dayalı, teorik ve yönetsel sanatları öne çıkarmış; bedensel emeğe dayalı sanatları ise hem toplumsal statü hem de ahlaki yetkinlik bakımından ikincil ve çoğu zaman aşağı bir konumda değerlendirmişlerdir

Bu düşünsel çerçevenin arkasında Aristoteles'in doğal kölelik anlayışı belirleyici bir yere sahiptir. Aristoteles'e göre, doğaları gereği bazı insanlar köledir; yani akıl yürütme ve ahlaki erdem geliştirme

kapasiteleri sınırlı olan bu bireyler, bedensel güçleriyle başkalarının hizmetinde bulunmak üzere var edilmişlerdir. Bu anlayış yalnızca yöneten ve yönetilen arasındaki ayrımı değil, aynı zamanda boş zamanın dağılımını da meşrulaştırır. Zira Aristoteles'e göre erdemli yaşam, felsefi düşünce, sanatsal üretim ve siyasi faaliyet gibi yüksek etkinliklerle mümkündür ve bu etkinlikler ancak boş zamana sahip bireyler tarafından sürdürülebilir.

Bu bağlamda, bedensel işlerle meşguliyet, bireyin zihinsel ve ahlaki yetkinliğini geliştirmesini engelleyen bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Kınalızade, *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserinde, beden gücüne dayalı meslekleri genellikle "zaruri" olarak nitelenmişbunların hür, akıl ve fazilet sahibi bireyler için uygun olmadığını açıkça belirtir. Aynı şekilde Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*'de, sanatları sınıflandırmış yönetsel ve düşünsel sanatlara yüksek bir değer atfetmiş geçimlik meslekleri daha düşük bir kategoride değerlendirir. Bu yaklaşım, yalnızca toplumsal düzeni değil, aynı zamanda bireyin kâmil insan olma yolundaki potansiyelini de belirleyen bir unsur olarak işlev görür.

Bu türden bir hiyerarşik anlayış, yalnızca İslam felsefesiyle sınırlı değildir; benzer bir yaklaşım yine Aristoteles felsefesinin hakim olduğu Batı skolastik düşüncesinde ve bu dönemin en etkili düşünürlerinden biri olan Thomas Aquinas'ta da açıkça görülmektedir. Aquinas'a göre, teorik bilgiye sahip olan, başkalarını yönlendiren ya da tasarlayan kişi, bu bilgiyi uygulayan ya da emre uyan kişiden daha yüksek bir değere sahiptir. Bu yaklaşım hem düşünsel hem de pratik alanlarda geçerlidir.

"Başkalarını iyi yönetenler, başkalarının yönlendirmesi altında iyi davrananlardan daha fazla övgüye layıktır. Bu durum, tüm sanatlar ve bilimler alanında geçerlidir. Örneğin nazarî (spekülatif) bilimlerde, başkalarına öğreterek hakikati aktarmak, başkalarının öğrettiklerini kavrayabilmekten daha soyludur. Aynı şekilde zanaat alanında da, bir binayı tasarlayan mimar, onun planına göre bedensel işi gerçekleştiren işçiden daha çok değer görür ve daha yüksek ücret alır. Savaşta da, generalin stratejisi, askerin cesaretinden daha büyük bir zaferle övülür. İşte kalabalıkları yöneten hükümdar da, bireylerin sergilediği erdemli davranışlara karşı öğretmenin bilgiye, mimarın binalara ve generalin savaşa olan konumuyla aynı ilişkiyi kurar. Bu nedenle, tebaasını iyi yöneten kral, onun idaresi altında iyi davranan herhangi bir kişiden daha büyük bir ödülü hak eder." (Aquinas, 1979, s.58).

Bu alıntı, yönetici aklın ve nazarı etkinliğin bedensel emek karşısında daha yüksek bir konuma yerleştirilmesinin yalnızca Meşşai geleneğe özgü bir tutum olmadığını; benzer bir değer hiyerarşisinin Batı Orta Çağ düşüncesinde de açıkça benimsendiğini ortaya koymaktadır. Böylece, akıl ve otoriteye dayalı faaliyetlerin ön plana çıkarılması ile bedensel emeğin aşağı konumlandırılması arasındaki ilişkinin, batı ve doğu felsefi geleneklerinde müşterek bir çizgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, sanat kavramının tarihsel gelişiminde de Aristoteles'in doğal kölelik yaklaşımı etkisini açıkça hissettirmektedir.". Sanat kavramının tarihsel gelişimi, özellikle Antik Çağ'ın sonlarında ortaya çıkan liberal sanatlar anlayışı etrafında şekillenmiştir. Bu dönemde yapılan temel ayrım, *artes liberales* (liberal sanatlar) ile *artes vulgares* (adi/kaba sanatlar) arasında olmuştur. Liberal sanatlar; aritmetik, astronomi, geometri, müzik, gramer, hitabet ve mantık gibi aklı geliştiren teorik bilgi alanlarını kapsar. Buna karşılık adi sanatlar, bedensel emeğe dayalı ve el becerisi gerektiren işler olarak değerlendirilmiş ve çoğunlukla alt sınıflara özgü görülmüştür. Zamanla heykel, resim ve mimarlık gibi bazı pratik sanatlar, estetik yönleri sayesinde güzel sanatlar başlığı altında daha yüksek bir konuma yerleştirilmiştir (Eren, 2025, s.74). Liberal sanatlar yalnızca bir bilgi sınıflandırması değil, aynı zamanda özgür bireylere yönelik entelektüel eğitimi ifade eder. Latince "liber" (özgür) kökünden gelen bu kavram, yurttaş statüsündeki erkeklere özgü felsefi ve siyasi gelişimi hedefleyen bir eğitim modelini yansıtır (Eren, 2025, s.75). Ayrıca hizmetkâr ve kölelere uygun görülen "alçak sanatlar" bedensel becerilere ve geçimlik faaliyetlere dayanır. Bu ayrım, yalnızca sınıfsal bir farkı değil, aynı zamanda boş zaman ve erdemli yaşam olanaklarının kimlere ait olabileceğini de belirleyen felsefi bir yaklaşımın parçasıdır. 14. yüzyıldan itibaren "liberal sanatlar" kavramı İngilizceye geçerek Batı eğitim geleneğinde uzun süreli bir kültürel ve toplumsal ayrımın temelini oluşturmuştur (Eren, 2018, s.35).

Bu bağlamda emeğe ilişkin bu geniş felsefi miras, antik düşünceden İslam ahlak geleneğine ve Batı skolastiğine kadar uzanan ortak bir ilkeyi açık biçimde göstermektedir: İnsan etkinliklerinin değeri,

ürettikleri dışsal sonuçlardan değil, aklın yetkinleşmesine ve ruhun mükemmelleşmesine ne ölçüde katkı sağladıklarından kaynaklanır. Bedensel emeğin hiyerarşik açıdan daha düşük konuma yerleştirilmesinin nedeni, bu emeğin araçsal oluşu, zorunluluğa bağlı oluşu ve ruhun en yüksek erdemlerini geliştirmeye imkân tanımamasıdır. Buna karşılık teorik, yönetsel ve aklî etkinliklerin üstün sayılması, bu faaliyetlerin kendi içinde amaç taşıyan, insanı iyi yaşama yaklaştıran ve politikaya katılmaya yetkin kılan etkinlikler olarak görülmesindendir. Böylece emeğin hiyerarşik değeri, sadece mesleklerin toplumsal statüsüne ilişkin bir tasnif değil, insanın doğasına, aklın önceliğine ve erdemli yaşamın koşullarına ilişkin bütüncül bir felsefi doktrinin nihai sonucudur. Bu bakımdan, bedensel emeğin aşağı, zihinsel ve teorik emeğin yüksek konuma yerleştirilmesi, farklı düşünce geleneklerinde tekrar eden yüzeysel bir tercih değil, insanın amacı, ruhun yapısı ve etkinliklerin içeriğine ilişkin ortak zihniyetin sistematik bir sonucudur.

SONUÇ

Osmanlı klasik dönemi iktisadi düşüncesi, ekonomik faaliyetleri yalnızca maddi üretim ve kazanç perspektifiyle değil, aynı zamanda siyasi, ahlaki ve felsefi bir bütünlük içerisinde ele almıştır. Bu çerçevede, çalışma ve meslekler arasında yapılan ayrımlar, sadece işlevsel ya da teknik değil, ahlaki ve statü temelli bir hiyerarşiyi de yansıtmaktadır. Kınalızade Ali Çelebi'nin *Ahlâk-ı Alâî* adlı eseri, bu zihniyetin en belirgin örneklerinden biri olarak öne çıkar. Kınalızade, meslekleri değerlendirirken özellikle bedensel emeğe dayalı işlere daha düşük bir değer atfetmiş; bu tür emeği, toplumsal düzen için zorunlu olmakla birlikte, hür ve akıl sahibi bireyler için uygun görmemiştir.

Bu yaklaşım, doğrudan Aristoteles'in doğal kölelik anlayışının İslam felsefesi çerçevesinde yeniden yorumlanmasıyla ilişkilendirilebilir. Aristoteles'in zihinsel üstünlüğe sahip bireylerin boş zaman kazanarak erdemli ve siyasal etkinliklere yönelebilmesi için, bedensel işlerin doğal olarak daha aşağı statüdeki kişilerce icra edilmesi gerektiği yönündeki görüşü, Kınalızade'de "köle" yerine "hizmetçi" kavramı kullanılarak yeniden şekillendirilmiştir. Böylece bedensel emek, yalnızca toplumsal iş bölümünün değil, aynı zamanda ahlaki ve entelektüel gelişimin sınırlarını belirleyen bir ölçüt haline gelmiştir.

Hem Aristoteles'in hem de Kınalızade'nin içinde bulunduğu toplumların statüye dayalı yapısı, bu düşüncenin temel zeminini teşkil eder. Bu tür toplumlarda emek, yalnızca işlevsel yönüyle değil, kimin hangi emeği icra ettiği bağlamında anlam kazanmaktadır. Bu durumda zihinsel ve teorik faaliyetler daha yüce, özgür ve erdemli bireylere layık görülmekle birlikte, bedensel emek toplumsal hiyerarşinin alt basamaklarında yer alan bireylerin sorumluluğuna bırakılmıştır. Bu bağlamda, emeğin kendisi değil, onu icra edenin toplumsal statüsü ve eylemin doğası, değerin belirlenmesinde esas ölçüt olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak hem Aristoteles'te hem de Kınalızade'de emeğe atfedilen değer, toplumsal iş bölümünün doğal ve zorunlu bir sonucu olmanın ötesinde, derinlemesine bir ahlaki ve entelektüel hiyerarşiye dayanmaktadır. Bu anlayış, kapitalizm öncesi toplumların üretim ve düşünce sistematiğini kavramak açısından önemli bir zihinsel arka plan sunmaktadır.

Extended Summary

Purpose

This study aims to investigate the economic mentality of the classical Ottoman period through the lens of moral and political literature, focusing specifically on Kınalızâde Ali Çelebi's *Ahlak-ı Alâî*. Given that economics did not exist as an independent discipline in the Ottoman classical era, the study examines how notions related to labor and economic activity were embedded within ethical and political treatises. The central research question is to identify the intellectual roots of Kınalızâde's negative perception of manual labor. The study argues that these attitudes are historically and conceptually rooted in Aristotle's notion of "natural slavery," as articulated in his *Nicomachean Ethics*. By tracing the continuity between Aristotelian thought and Ottoman moral philosophy, the paper seeks

to illuminate how philosophical legacies influenced the valuation of labor within Ottoman economic mentality.

Method

The research employs a comparative textual analysis combined with a history of mentality approach. Kınalızâde's *Ahlak-ı Alâî* is analyzed in terms of its classifications of professions, arts, and labor practices, while Aristotle's *Nicomachean Ethics* is consulted to understand the hierarchical conception of labor and the notion of natural slaves. Textual evidence from both works is systematically compared to reveal structural and conceptual parallels. The approach emphasizes the interplay between philosophical inheritance and cultural adaptation, highlighting how classical notions of labor were reinterpreted in the Ottoman ethical framework. In addition, the study situates these analyses within the broader context of Ottoman intellectual history, considering other contemporary moral, political, and literary texts to ensure that the interpretation reflects the socio-cultural milieu rather than isolated ideas.

Resultsand Discussion

The comparative analysis reveals significant parallels between Aristotelian and Kınalızâdean conceptions of labor. In Aristotle, slaves are considered naturally predisposed to bodily labor, thereby excluded from the virtuous life of free citizens (*Aristoteles, NE, 1094a1–5*). Similarly, Kınalızâde hierarchically classifies occupations, placing manual labor and crafts in a subordinate position relative to intellectual, ethical, and administrative pursuits (*Kınalızâde, AA, s. 45*). The findings suggest that Kınalızâde's apparent moral and social prejudices against manual labor are not merely products of religious or cultural conventions but also reflect an Aristotelian philosophical influence that legitimized a hierarchical view of work and social status.

Furthermore, while Aristotle situates labor hierarchies within the civic framework of the polis, Kınalızâde adapts this notion to the Ottoman-Islamic ethical universe, integrating religious and moral principles into a structured social order. This adaptation demonstrates both continuity and transformation: the Aristotelian conceptual foundation is retained, yet the social, religious, and cultural context of the Ottoman Empire reshapes its expression. The study highlights that such conceptual transfers were selective and mediated, with Ottoman scholars engaging critically with classical sources to address contemporary societal and ethical concerns.

Additionally, by examining the treatment of different forms of labor in Kınalızâde's text, the study identifies the broader implications for Ottoman economic mentality. Manual labor is systematically associated with lower moral and social status, whereas intellectual, administrative, and religious endeavors are valorized. This valuation reflects a deeper understanding of "economic mentality" as a cultural and moral construct, rather than as a set of formal economic principles. The research thus situates Kınalızâde's work within the historiography of economic thought, demonstrating that early modern Ottoman attitudes toward labor were informed by a combination of philosophical inheritance, religious ethics, and practical social considerations.

Conclusion

The study concludes that Kınalızâde Ali Çelebi's negative perception of manual labor is historically and conceptually rooted in Aristotelian philosophy, particularly the notion of natural slavery and the hierarchical valuation of labor. By employing a comparative textual and history of mentality approach, the research uncovers the philosophical continuity between Greek ethical thought and Ottoman moral literature, while also highlighting the transformations necessitated by the Islamic-Ottoman socio-cultural context. These findings contribute to a more nuanced understanding of Ottoman economic mentality, showing that attitudes toward labor were not only socially and morally informed but also philosophically structured. The study provides a model for examining pre-modern economic thought through interdisciplinary lenses, emphasizing that economic mentality can be traced not solely through formal economic texts but also through moral, ethical, and political literature. In doing so, it offers both

historical and conceptual insights into the intellectual foundations of labor valuation and social hierarchies in classical Ottoman society.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

Aristoteles. (1975). *Politika*. İletişim Yayınları.

Aristoteles. (2017). *Eudemos'a etik*. Bilgesu Yayınları.

Aristoteles. (2019). *Nikomakhos'a etik*. Say Yayınları.

Aquinas, T. (1979). *On kingship to the king of Cyprus*. Hyperion Press.

Kınalızâde Ali Çelebi. (2007). *Ahlâk-ı Alâî*. Klasik Yayınları.

Platon. (2019). *Devlet*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tûsî, N. (2013). *Ahlâk-ı Nâsırî*. Litera Yayıncılık.

İkincil Kaynaklar

Beşer, A. H. (2014). Ahlakta iktisat: Ahlâk-ı Alâî'de iktisadi meseleler. *İş Ahlakı Dergisi, 7*(1), 5–33.

Denis, H. (1973). *Ekonomik doktrinler tarihi* (Cilt 1). Sosyal Yayınlar.

Eren, E. (2018). Techne, sanat ve iktisat. *İktisat ve Toplum, 97*, 33–39.

Eren, E. (2025). İktisat zanaatı, sanatı ve bilimi: Beceri, estetik ve hakikat. *İktisat ve Toplum, 174*, 72–82.

Ermiş, F. (2020). *Osmanlı'da iktisadi düşünce tarihi*. Albaraka Yayınları.

Finley, M. I. (2007). *Antik çağ ekonomisi*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Le Goff, J. (1994). *Orta Çağ'da entelektüeller*. Ayrıntı Yayınları.

Le Goff, J. (2021). *Ya paranı ya canını: Orta Çağ'da ekonomi ve din*. Dergâh Yayınları.

Oktay, A. S. (1998). *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.

Orman, S. (2001). İlm-i tedbîr-i menzil, oikonomia ve iktisat. İçinde *Doğu'dan Batı'ya düşüncenin serüveni: Aklî düşünce ve felsefenin Doğu'dan doğuşu: Babil–Keldani–Çin–Hint–İran–İbranî gelenekleri* (Cilt 1, ss. 409–458).

Polanyi, K. (1957). Aristotle discovers the economy. In K. Polanyi, C. M. Arensberg, & H. W. Pearson (Eds.), *Trade and market in the early empires* (pp. 64–91). The Free Press.

Russell, B. (2020). *Batı felsefesi tarihi*. Alfa Yayınları.

Ülgener, S. F. (2006a). *İktisadi çözülmenin ahlak ve zihniyet dünyası*. Der Yayınları.

Ülgener, S. F. (2006b). *Zihniyet ve din*. Der Yayınları.

SUİTDER
SDÜ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ
Süleyman Demirel University Journal of Humanities and Social Sciences

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	*Etik Kurul Kararından muaftır.*
Katılımcı Rızası:	*Katılımcı yoktur.*
Mali Destek:	*Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.*
Çıkar Çatışması:	*Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.*
Telif Hakları:	*Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.*
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	*It is exempt from the Ethics Committee Approval*
Informed Consent:	*No participants.*
Financial Support:	*The study received no financial support from any institution or project.*
Conflict of Interest:	*No conflict of interest.*
Copyrights:	*The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.*